

October 1, 2013

Research Article

استخراج و دسته بندی روایات طبی کتاب الکافی، بر اساس اعتبار سندی

رضا ایلخانی^{۱*}، زهره قاضی مرادی^۱

^۱ دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران

* Corresponding author: Reza Ilkhani, Research Deputy of Traditional Medicine, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, IR Iran. Tel: +98-2133364238, E-mail: ilkhani@razi.tums.ac.ir.

Received: 28 Jul 2013; **Revised:** 04 Aug 2013; **Accepted:** 11 Aug 2013

مقدمه: کتاب شریف کافی، اثر ثقة الاسلام کلینی، یکی از چهار کتاب معتبر روایی شیعه است. کلینی، از علمای برجسته شیعه می‌باشد. ویژگی منحصر به فرد این کتاب در مقایسه با سه کتاب دیگر، تقدیم زمان نگارش آن است. به گونه‌ای که برخی روایات آن تنها با سه واسطه از معموم علیه‌السلام نقل شده‌اند. با توجه به معتبر بودن سند روایات کتاب کافی، استخراج احادیث طبی این کتاب و بررسی سند آن‌ها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

اهداف: هدف اصلی در این پژوهش، استخراج احادیث طبی کتاب شریف کافی، تعیین تعداد آن‌ها و همچنین بررسی میزان اعتبار سند (وثوق سندی) آن‌ها بود. **مواد و روش‌ها:** تحقیق حاضر، مطالعه‌ای کیفی (Qualitative Study) است که با استفاده از نرم افزار «درایة النور» طراحی شده در (موسسه کامپیوتری علوم اسلامی)، کل روایات کتاب کافی را مورد بررسی قرار داده، و احادیث طبی آن را پس از استخراج، از نظراعتبار سند دسته‌بندیکرده است.

یافته‌ها: از مجموع کل روایات موجود در کتاب کافی (اصول، فروع و روضه کافی)، ۲۲۳۳ روایت که بیانگرتأثیر عوامل مادی در حفظ سلامت، درمان و بهداشت محیط زیست است، تحت عنوان (روایات طبی) استخراج گردید. احادیث استخراج شده به سه دسته: صحیح، موقّع و ضعیف دسته بندی شدند. از مجموع روایات ارزیابی شده، تعداد ۱۲۷۲ روایت در دسته صحیح و موقّع و ۹۶۱ روایت در دسته ضعیف قرار داده شد. به عبارتی، حدود ۶۰٪ روایات طبی کتاب کافی صحیح یا موقّع، و تنها ۴۰٪ آن‌ها ضعیف هستند.

بحث و نتیجه‌گیری: بر اساس تحقیق حاضر ضعیف و غیر قابل اعتماد بودن اکثر روایات طبی کتاب کافی گمانی باطل است. لذا شایسته است پیرامون روایات طبی صحیح و موقّع مطالعات کارازمایی بالینی صورت گیرد و این روایات همچون مرجع و منبع معتبر در کنار دیگر منابع طب سنتی مورد بررسی و توجه قرار گیرند.

کلمات کلیدی: مطالعه کیفی؛ طب سنتی؛ اسلام

کاربرد در زمینه‌ی سیاست‌های بهداشت و درمان/پژوهش و آموزش پزشکی: پژوهش حاضر، مقاله‌ای کیفی است که به بررسی ارتباط میان آموزه‌های دینی و طب پرداخته است. در این پژوهش روایات طبی یکی از چهار کتب معتبر روایی شیعه، کتاب الکافی، مورد بررسی قرار گرفته و روایات طبی آن پس از استخراج دسته بندی شده است.

نظریه‌اند (۲). اینکه چگونه عقل انسان با امکانات ابتدایی و نیز نبود آزمایشگاهها و مراکز تحقیقاتی مجهر امروزی توانسته بسیاری از افعال و خواص جمادات، نباتات و حیوانات را در بیش از هزار سال قبل توضیح داده، و این منابع را طی صدھا سال برای حفظ سلامتی و درمان مورد استفاده بشر قرار دهد، سوالی است که برای پاسخ دادن به آن این نظریه باید

۱- مقدمه

حکیم بزرگ، بوعلی سینا در تعریف علم طب چنین آورده است: علمی است که از آن، حالات بدن انسان از لحاظ تندرستی و نبود آن، شناخته می‌شود (۱). بر اساس نظریه‌ای رایج، صنعت (علم) طب از جانب خداوند ایجاد شده است. برخی از حکماء بزرگ، همچون جالینوس، طرفدار این

نداری پیروی مکن) (۸). در علم درایه‌الحدیث، اخبار (احادیث یا روایات) به لحاظ اعتباری به دو دسته تقسیم می‌شوند: خبر متواتر و خبر واحد. خبر متواتر، به خبری گفته می‌شود که سلسله روایان آن تا مقصوم (علیه‌السلام) در هر طبقه به اندازه‌های باشد که امکان تافق آن‌ها بر کذب محل باشد و با به واسطه‌ی خبر آن‌ها، علم حاصل شود؛ مانند عبارت «من کنت مولاه فهذا علی مولاه» در حدیث غیر خم. خبر واحد، خبری است که به حد تواتر نرسیده است (۹).

خبر واحد با توجه به اختلاف حالات روایان، از منظر عدالت، ایمان و ضبط، به چهار قسم اصلی تقسیم می‌شود: صحیح، حسن، موثق و ضعیف (۱۰).

۱- حدیث صحیح: به حدیثی گفته می‌شود که سلسله سند آن به مقصوم (علیه‌السلام) متصل باشد و همه روایان آن در همه طبقات، شیعه دوازده امامی، ضابط و عادل معرفی شده باشند (۱۰).

۲- حدیث حسن: به حدیثی گفته می‌شود که اولاً در سلسله سند آن اتصال تا مقصوم برقرار باشد، و ثانیاً روایان آن شیعه اثنی عشری و قابل تقدیر (نه در حد اثبات عدالت) باشند (۱۰).

۳- حدیث موثق: به حدیثی گفته می‌شود که اولاً در سلسله سند آن اتصال تا مقصوم برقرار بوده و ثانیاً حداقل یک راوی آن غیر شیعه دوازده امامی، اما موثق باشد (۱۰).

۴- حدیث ضعیف: هنگامی که حدیث، یکی از شرائط فوق را نداشته باشد (۱۰) مثلاً اتصال تا مقصوم برقرار نباشد، و یا راوی فاسق یا کذاب و... باشد، ضعیف خوانده می‌شود.

بسیاری از فقه‌ها روایات صحیح، حسن و موثق را در مقام عمل، یکسان دانسته‌اند (۱۱).

۲- اهداف

اهداف این پژوهش، استخراج احادیث طبی کتاب شریف (کافی)، تعیین تعداد آنها، بررسی میزان اعتبار (وثوق سندی) روایات طبی و نیز دسته بنده آن‌ها می‌باشد. همچنین از دیگر اهداف این پژوهش، به انجام رساندن مطالعات کارآزمایی بالینی و غیر آن با استفاده از نتایج این تحقیق، به منظور کشف رموز این دستورات در زمینه‌های بهداشتی و یا درمانی، و نیز تقویت مفاد احادیث طبی ضعیف به کمک مقایسه آن‌ها بالاحادیث قوی هم‌ضمون (در صورت موجود بودن) است.

۳- مواد و روش‌ها

تحقیق حاضر مطالعه‌ای کیفی (Qualitative Study) است که با استفاده از نرم افزار (درایه‌النور) (۱۱) طراحی شده در (مرکز تحقیقات کامپیوتری

پذیرفته شود. بر اساس اعتقادات شیعیان اثنی عشری، چهارده معصوم از هر گناه و خطای، در گفتار و عمل، مصون بوده اند. بخشی از گفتار ائمه (علیه‌السلام)، دستورات و توصیه‌هایی در خصوص حفظ سلامت و درمان است که برخی از آن‌ها در هیچ منبع طب سنتی یافت نمی‌شود. یکی از مشکلات بهره برداری از احادیث، حصول اطمینان از صدور حدیث از معصوم علیه السلام است. چنانچه اطمینان حاصل شود که حدیث طبی مورد مطالعه از معصوم علیه السلام است، به بهره‌گیری از آن در طب، بسیار نزدیک شده‌ایم. در علوم منقول، همچون علم‌الحدیث، بیان مطلب علمی نیاز به ذکر منبع دارد؛ به گونه‌ای که ذکر مطلب بدون استنادات لازم، از اعتبار چندانی برخوردار نیست. شیعه، چهار منبع حدیثی معتبر دارد که از آنها تحت عنوان (كتب اربعه) نام برده می‌شود (۱۲). یکی از آن‌ها کتاب شریف (کافی)، اثر فقہاء‌الاسلام کلینی (۲۵۰-۳۲۹ هق) است. کلینی، عالم برجسته جهان شیعه، بی‌نیاز از توصیف، و مشهورتر از آنست که ستدوده شود. (شيخ مفید) در شرح عقاید صدوق، کتاب (کافی) را ارزشمندترین و مفیدترین کتاب شیعه معرفی می‌کند. (علامه مجلسی) در ابتدای کتاب (مرأة العقول) فی شرح اخبار آل الرسول، که یکی از شروح مهم کتاب (کافی) است، می‌نویسد: (کافی)، صحیح ترین، نیکوترین و بزرگ ترین اصل و نوشته‌ی فقه ناجیه شیعه است (۱۳). اهمیت کتاب کافی، صرف نظر از جلالت شان نویسنده، و جامعیت کتاب (۱۴)، برخورداری از ویژگی منحصر به فردی چون تقدم زمان نگارش کتاب نسبت به دیگر کتب اربعه است. در کتاب کافی، برخی روایات با دو یا سه واسطه از مقصوم علیه السلام نقل شده اند. با توجه به مستند بودن اکثر روایات (کتاب کافی) (۱۵)، استخراج احادیث طبی این کتاب و بررسی سنتی آنها از اهمیت ویژه ای برخوردار است. از سوی دیگر، مرحوم کلینی (۲۵۰-۳۲۹ هق)، با علی بن رین طبری (۱۹۲-۲۴۷ هق) صاحب فردوس الحکمة، رازی (۲۵۱-۳۱۳ هق)، علی بن عباس مجوسی اهوازی (۳۱۸ یا ۳۸۴-۳۳۸ هق) مؤلف «کامل الصناعة الطبية»، که از اطباء و حکماء بزرگ اسلام بوده و ارکان طب اسلامی را تشکیل می‌دهند (۱۶)، معاصر بوده است. یکی از آثار ارزشمند رازی، کتاب «طب النفوس (غرضه فی اصلاح اخلاق نفس)» است که ابواب و فصول آن درباره برتری عقل، از بین بدن هوای نفس و عوارض آن، و مباحث اصلاح نفس از اخلاق ردیه ای که مخالف صحت و بهداشت بدن اند، می‌باشد (۱۷). رازی در این کتاب به آیات قرآن و روایات استناد نکرده است. مرحوم کلینی با استفاده از سیک رازی، روایات ائمه مقصومین (علیه‌السلام) را تنظیم و همانند وی، کتابش را از مبحث عقل آغاز کرده است (۱۸). علم بهره‌برداری از احادیث مانند هر علم دیگر، از اصول و قوانین خاصی برخوردار است. قرآن کریم، که یکی از ادله استنباط احکام الهی است، چنین امر کرده است: «ولَا تَنْقُضُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ» (و از چیزی که به آن علم

بیماری‌ها اشاره کرده، پرداخته نشده است. از ۲۲۳۳ روایت طبی استخراج شده، ۸۹۱ روایت صحیح، ۳۸۱ روایت موثق و ۹۶۱ روایت ضعیف ارزیابی شد. علمای علم حدیث در مقام عمل تفاوتی بین احادیث صحیح و موثق قائل نیستند^(۳). در مجموع نتایج این تحقیق حکایت از آن دارد که از ۲۲۳۳ حدیث طبی کتاب کافی، سند ۱۲۷۲ حدیث، صحیح یا موثق و سند ۹۶۱ حدیث، ضعیف می‌باشد. به عبارت دیگر، حدود ۴۰ درصد احادیث طبی کافی، از سند ضعیف برخوردارند. متن کامل این روایات به همراه سند آن‌ها در سه فایل جداگانه تحت عنوان «احادیث صحیح»، «احادیث موثق» و «احادیث ضعیف»، ضمیمه این تحقیق است.

۵- بحث و نتیجه‌گیری

بنابر تحقیق حاضر، امکان ضعیف و غیر قابل اعتماد بودن اکثر روایات طبی کتاب کافی گمان باطلی بوده، بیشتر روایات طبی آن، حدود ۶۰٪ از جمله صحیح یا موثق می‌باشند. لذا شایسته است دسکم پیرامون روایات صحیح و موثق طبی، مطالعاتی از نوع کارآزمایی بالینی و غیر آن، صورت گیرید تا اطمینان در امور بالینی مورد داشته باشد. گاهی اعتبار روایت، چنانچه در تحقیق حاضر نیز لحاظ گردید، وابسته به اعتبار سند و اثبات و ثابت (اعتماد به) راویان آن است^(۴). در این صورت ثمره عملی آن، عمل نمودن به روایات صحیح، حسن و موثق، و نیز عدم پذیرش احادیث ضعیف است. حال آنکه بین صحت سندی و حجیت احادیث طبی رابطه‌ی تساوی برقرار نیست؛ به عبارت حجیت حدیث، صرفاً وابسته به صحت سند آن نبوده و احادیث ضعیف فاقد اعتبار نمی‌باشند^(۵). بررسی سند، تنها یکی از راههای اعتماد به روایت است، با این حال در مقام عمل باید شواهد و قرائن دیگری را نیز درنظر گرفت. چه بسا راویان حدیثی همه نقه (مورد اعتماد) باشند، اما حدیث، یقیناً نادرست بوده، و راوی نقه در نقل آن، تسامح کرده باشد؛ همانطور که ممکن است درباره راوی یا راویان حدیثی ضعیف، ویژگی‌های مثبتی همچون نقه، عدل و ... نرسیده باشد، اما انسان یقین کند که روایت از امام (علیه السلام) صادر شده است^(۶). بر این اساس بسیاری از فقهیان و محدثان، احادیث ضعیف مربوط به آداب و سنن، مواضع، اخلاق، تاریخ و برخی از موضوعات طبی را به واسطه قرینه‌های تایید کننده متن و نیز فراوانی این احادیث، حجت می‌شمرند^(۷). از طرف دیگر، با مراجعه به متون کهن طبی، می‌توان بسیاری از نکات علمی حدیث را کشف، و یا به وسیله پژوهش‌ها و مطالعات کارآزمایی بالینی، بر صدق و درستی متن احادیث‌گواهی داده، و صدور آن‌ها از مصصوم (علیه السلام) را ثابت نمود. برای مثال، روایت ضعیف کتاب فروع الکافی، جلد عص ۳۷۹ بر اساس کتب مرجع طب سنتی به شرح زیر می‌باشد: «عِدَةٌ مِّنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي الْخَرْجَ الْخَسَنِ بْنِ الرَّبِّيْقَانَ الْأَنْصَارِيِّ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ عُثْمَانَ

علوم اسلامی)، تمامی روایات کتاب (کافی)، از حدیث اول اصول کافی تا اخرین حدیث کتاب روضه کافی، را مورد بررسی قرار داده است. همزمان، احادیشی که مفاد آن به نحوی در ارتباط با بهداشت فردی یا محیط پیرامون وی بوده، و یا روایاتی که در آن‌ها به درمان بیماری خاصی اشاره شده، استخراج گردید. احادیث استخراج شده، تحت عنوان کلی «احادیث طبی» نامگذاری گردید. سپس، احادیث مذبور به لحاظ اعتبار سند (اعتبار روایان)، به سه دسته: صحیح، موثق و ضعیف تقسیم گردیده و در سه فایل جداگانه قرار داده شد.

۴- یافته‌ها

از مجموع ۱۶۱۹۹ روایت سه کتاب (کافی) (یعنی اصول کافی، فروع کافی و روضه کافی)، ۲۲۳۳ روایت طبی (حدود ۱۴٪ از کل کتاب) از ابواب مختلف آن استخراج گردید که شرح آن بدین قرار است:

- اصول کافی، کتابی دو جلدی است شامل احادیث‌عقادی و اخلاقی. جلد اول آن که دربردارنده کتاب (مبحث) العقل و الجهل، کتاب فضل العلم، کتاب التوحید و کتاب الحججه است، ۸ روایت طبی دارد. جلد دوم که شامل کتاب الایمان و الكفر، کتاب الدعاء، کتاب فضل القرآن، و کتاب العشره است، ۷ روایت طبی دارد. در مجموع از کتاب اصول کافی، ۱۵ روایت طبی استخراج شد.

- فروع کافی، کتابی است پنج جلدی، شامل مجلدات سوم تا هفتم کتاب الکافی. فروع کافی شامل احادیث فقهی است. در جلد سوم، کتاب الطهاره، کتاب الحیض، کتاب الجنائز، کتاب الصلاة، و کتاب الزکاة گنجانده شده، که دارای ۳۰۲ روایت طبی است. در جلد چهارم، تتمه کتاب الزکاه، کتاب الصیام (روزه)، و کتاب الحج آمده که در آن ۶۵ روایت طبی موجود است. جلد پنجم مشتمل بر کتاب الجهاد، کتاب المعیشه، و کتاب النکاح است که ۱۰۳ روایت طبی دارد. جلد ششم که دربردارنده کتاب العقیقه، کتاب الطلاق، کتاب العتق (بردگی) و التدبیر و الكتابة، کتاب الصید، کتاب الذبائح، کتاب الاطعمه، کتاب الاشریه (نوشیدنی‌ها)، کتاب الرزی و التحمل و المرءه، و کتاب الدواجن (حیوانات اهلی) است، مجموعاً ۱۶۴۸ روایت طبی دارد. در جلد هفتم نیز کتاب های الوصایا، المواريث، الحدود، الديات، الشهادات، القضاء و الاحکام، الایمان (سوگندها) و النذور و الكفارات، گنجانده شده که در آن ۴۵ روایت طبی موجود است. در مجموع از کتاب فروع کافی، ۲۱۶۳ روایت طبی استخراج شد. روضه کافی، کتابی است تک جلدی، که شامل خطب و مواعظ ائمه معصومین (علیه السلام) و برخی وقایع تاریخی است. در این کتاب ۵۵ روایت طبی موجود است. در تحقیق حاضر روایاتی در خصوص طب جسمانی استخراج و لذا در آن به روایاتی که به عوامل معنوی همچون قرآن، ذکر، دعا و صدقه در پیشگیری یا درمان برخی

شد. یا نظیر این روایت که در کتاب فروع کافی جلد ۶ صفحه ۳۴۱ آمده است: «عَدَّهُ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَخْمَدَ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي سَعْيَدْ الْخَذَّلِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفَيْضِ قَالَ كُنْتُ عِنْدَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَفْجَاءَ رَجُلٌ فَقَالَ لَهُ: إِنَّ أَبْنَى قَدْ دَبَّلَتْ وَبِهَا الْبَطْنُ مَا يَمْنَعُكَ مِنَ الْأَرْضِ بِالشَّحْمِ خُذْ حِجَارًا أَرْبَعًا أَوْ حَمْسًا فَاطْرَحْهَا يَجْنِبُ النَّارِ وَاجْعَلِ الْأَرْضَ فِي الْقِدْرِ وَأَطْبِخْهُ حَتَّىٰ يُدْرِكَ وَخُذْ شَحْمً كُلُّ طَرِيْقٍ فَإِذَا بَلَغَ الْأَرْضَ فَاطْرَحْهَا فِي قَسْمَةٍ مَعَ الْحِجَارَةِ وَكُبَّ عَلَيْهَا قَسْمَةً أَعْرَىٰ ثُمَّ حَرُّكُهَا تَحْرِيْكًا جَيْدًا وَأَصْبِطْهَا كَيْ لَا يَخْرُجْ بُخَارُهُ فَإِذَا ذَابَ الشَّحْمُ فَاجْعَلْهُ فِي الْأَرْضِ ثُمَّ تَحْسَاهُ». از محمد بن فیض روایت شده که نزد امام ششم علیه السلام بودم که مردی آمد و به او گفت دخترم لاغر شدهو شکم رفتن دارد، حضرت فرمود: چه بازت داردار برج با پیه.^۴ یا ۵ سنگ برگیر و در آتش بینداز و برج در دیک بریز و بیز. پیه قلوه تازه برگیر و چون برج پخته شد، پیه را با سنگهای داغ در کاسه انداز کاسه دیگر سروش آن کن و سخت بجنبان و ضبط کن که بخار آن بیرون نیاید. چون پیه آب شد، روی برج نه تا آن را کف کند. آیا می‌توان این حدیث امام صادق علیه السلام را برای درمان هر بیمار مبتلا به اسهال قابل تجویز کرد؟ در مجموع، نمی‌توان گفت تمام احادیث صحیح و موثق طبی بدون هیچ قید و شرطی کاربردی هستند و نه اینکه می‌توان تمامی احادیث ضعیف را متروک دانست. با این وجود پیشنهاد می‌شود پیش از اعمال هرگونه اقدام عملی با درنظر گرفتن امکانات موجود پیرامون برخی احادیث طبی صحیح و موثق، که مفاد آن در راستای اولویتهای بهداشتی و درمانی کشور است، پژوهش‌های بالینی صورت گیرد.

تشکر و قدردانی

از (مرکز کامپیوتی علوم اسلامی قم) برای تهییه نرم افزار (درایه التور) تشکر می‌شود.

میزان مشارکت نویسنده‌گان:

بیان نشده است.

تضاد منافع:

بیان نشده است.

پشتیبانی مالی:

نداشته است.

عن این ایی عَزِيزِ الْمَرَادِيِّ قَالَ وَهُوَ خَالٌ أَمِيْ قَالَ سَمِعْتُ أَبا عَبْدِ اللَّهِ عَيْنُوْلُ أَتَخَذُوْ فِي أَسْنَاكُمُ السُّعْدَ فَإِنَّهُ يُطْبِبُ الْفَمَ وَيَزِيدُ فِي الْجَمَاعِ». ابی عزیز مرادی از امام ششم (علیه السلام) چنین روایت می کند که: دند آن هایتان را با سعد بشویید که دهان را خوشبو کرده و بر نیروی جماع بیفزاید. بوعلی سینا در کتاب مشهور خود، قانون، می‌نویسد: سعد که به آن در فارسی مشک زمین گویند، ریشه گیاهی است که برگ آن شبیه تره و طبیعت آن در درجه دوم گرم و خشک است. سعد، رنگ را زیبا می‌کند؛ موجب خوشبوی دهان می‌شود، پشت را محکم می‌کند، و برای بطرف کردن عفونت (و بدبوی) بینی و دهن و استرخای لته را بغايت نافع بود^(۱۵). عقیلی خراسانی در «مخزن الادویه» چنین بیان می‌کند: از افعال و خواص سعد، تحریک باه است، و در بدبوی بینی نیز کاربرد دارد^(۱۶). در پاره‌ای از احادیث طبی، ناگاهی از موقعیت مخاطب و شرح حال بیمار، و همچنین طبع و مزاج وی، فهم کلام طبی امام (علیه السلام) را با مشکل مواجه‌می سازد؛ زیرا که دستورات طبی معصوم (علیه السلام) تنها مختص مخاطب آن است. بنابراین عمل به آن فرامین نه تنها برای دیگران منعکت ندارد، بلکه ممکن است در بعضی افراد مضراتی نیز در برداشته باشد. شیخ صدق (ره) در کتاب (الاعتقادات) به این دسته از احادیث، که مختص مخاطبین خاص است، اشاره کرده و می‌نویسد: «برخی اخبار و احادیث طبی، مختص آب و هوای مکه و مدینه است و در دیگر شرایط آب و هوای کاربردی ندارد»^(۱۷). به نظر می‌رسد تعداد این روایات چندان زیاد نباشد؛ مانند روایت ذیل از جلد ششم کافی صفحه ۳۲۴: «مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى قَالَ كَتَبَ بَعْضُ أَصْحَابِنَا إِلَيْ أَبِي مُحَمَّدٍ عَ يَشْكُو إِلَيْهِ دَمًا وَصَفْرَاءَ فَقَالَ إِذَا احْتَبَمْتُ هاجِبَ الصَّفَرَاءِ وَإِذَا أَخْرَتُ الْحِجَامَةَ أَضْرَبَنِي الدَّمُ فَمَا تَرَى فِي ذَلِكَ فَكَتَبَ عَ احْتَجَمْ وَكُلَّ عَلَى أَنِّي الْحِجَامَةَ سَمَكًا طَرِيْقًا كَبَابًا قَالَ فَأَعَدْتُ عَلَيْهِ الْمَسَالَةَ بِعَيْنِهَا فَكَتَبَ عَ احْتَجَمْ وَكُلَّ عَلَى أَنِّي الْحِجَامَةَ سَمَكًا طَرِيْقًا كَبَابًا بِمَاءٍ وَمُلْجٍ قَالَ فَأَسْعَمْتُ ذَلِكَ فَكَتَنْتُ فِي غَافِيَةٍ وَصَارَ غَذَائِي» گوید: به حضرت باقر (علیه السلام) نامه نوشتم و از غلبه خون و صفراء شکایت کردم، که اگر حجاجت کنم گرفتار صفراء می‌شوم و اگر در حجاجت تأخیر نمایم غلبه خون آزارم می‌دهد، چه دستوری می‌فرمایید؟ حضرت جواب نوشت: حجاجت کن و پس از آن ماهی تازه کباب شده بخور، دوباره به همین مضمون نامه نوشتم؛ چنین جواب دادند که حجاجت کن و پس از آن ماهی تازه کباب شده با آب و نمک بخور، من بدستور امام (علیه السلام) عمل کردم، شفا یافتمن و این غذای من

برای مشاهده منابع این مقاله، به متن انگلیسی مراجعه شود.